

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЧЕРКАШИНА ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 316.354:316.3 (477) ”312”

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОДІЖНИХ РУХІВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ
В УМОВАХ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
(НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент
Дублікаш Тетяна Миколаївна,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
доцент кафедри політичної соціології

Офіційні опоненти: доктор соціологічних наук, професор
Щудло Світлана Андріївна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, завідувач кафедри правознавства,
соціології та політології

кандидат соціологічних наук, доцент
Бень Орислава Теодорівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри історії та теорії соціології

Захист дисертації відбудеться «__» _____ 2016 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.15 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. 2-49.

З дисертацією можна ознайомитися в Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий « » _____ 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.І. Шеремет

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кардинальні політичні та соціальні трансформації, економічна нестабільність, які переживає сьогодні Україна, суттєво позначились на формах участі громадян у розв'язанні соціальних проблем. Підвищилась роль громадських організацій, рухів, асоціацій та груп громадян у вирішенні актуальних питань суспільного розвитку, подоланні кризових явищ у всіх сферах життєдіяльності українського соціуму. Зросла значущість діалогу влади з громадськістю.

На тлі подій 2013-го року загострилась проблематика участі молоді в колективних соціальних діях, з новою силою постали питання форм та засобів реалізації молоддю специфічних групових інтересів. Особливої актуальності, з огляду на децентралізацію, також набуває вирішення соціальних проблем регіональних громад та спільнот. Соціально-політичні, управлінські процеси супроводжуються прагненням молоді відстоювати групові інтереси та цілеспрямовано впливати на життя й розвиток власного регіону. Результатом усвідомлення молоддю своїх специфічних (щодо інших соціальних груп) потреб є виникнення молодіжних рухів та організацій. Сьогодні в Україні, за статистикою, існує чимало таких рухів та організацій; деякі з них беруть активну участь у політичному житті країни. Вивчення функціонування цих рухів та організацій видається актуальним та важливим завданням для соціологічної науки. Зауважимо також, що, попри формально значну кількість існуючих рухів та організацій та очевидну політичну активність деяких з них, питання про те, наскільки вони репрезентують інтереси різних підгруп молоді, якою мірою молодь долучена до функціонування цих рухів та організацій та чи задоволена молодь ними як інструментом реалізації власних інтересів, також залишаються відкритими, обумовлюючи актуальність теми дисертаційного дослідження.

В межах регіонів сьогодні існують як філіали загальнонаціональних молодіжних організацій, так і власні (регіональні) молодіжні об'єднання. Такі регіональні молодіжні організації набувають особливої значущості в умовах сучасного українського суспільства, адже вони, порівняно з загальнонаціональними та «позавіковими» організаціями, більш наближені до проблем територіальної спільноти, зокрема її молодіжних когорт. Як форма інституціоналізованих колективних дій, молодіжні рухи та організації виступають одним із засобів привернення уваги місцевих спільнот до потреб молоді. З огляду на це, потребує дослідження характер функціонування та перспективи розвитку молодіжних рухів та організацій регіонального рівня, чинні напрями діяльності та поява нових напрямів, наявні норми, що регулюють діяльність організацій, роль молодіжних рухів та організацій у житті сучасного українського суспільства та перспективи їхнього розвитку.

Складнощі регіонального розвитку найчастіше пов'язані із браком можливостей інтенсивного розвитку порівняно із загальнонаціональним рівнем. Але щодо молодіжних рухів та організацій ситуація дещо інша: на регіональному рівні

молодь не користується тими можливостями задоволення своїх потреб та реалізації інтересів, які надають існуючі рухи та організації. Можливості інституційного середовища, якщо позначати, услід Д. Норту та Л. Девісу, цим терміном породжену системою інститутів сукупність фундаментальних норм (як формальних, так і неформальних) та санкцій, що впорядковують людську взаємодію в певній сфері соціальної діяльності, переважають фактичний попит молоді на ресурси інституційного середовища. Отже, проблематика дисертаційного дослідження є об'єктом аналізу міждисциплінарних досліджень.

Вивченню суспільних рухів та розвитку молодіжного руху присвятили свої праці такі західні вчені: Р.Айерман, Г.Блумер, М.Буазен, Т.Гарр, Р.Дарендорф, Е.Джеміссон, М.Залд, У.Корнхаузер, А.Мелуччі, Ф.Нулмейер, М.Олсон, Д.Ракше, Н.Смелзер, Ч.Тіллі, А.Турен, Н.Флігстін, Е.Фромм, Ю.Хабермас, П.Штомпка та інші.

Серед вітчизняних дослідників, які вивчали проблеми молодіжних рухів, слід відзначити наукові доробки В.Барабаша, В.Березовського, М.Головатого, В.Головенько, В.Кононова, К.Плоского, Є.Подольської та інших.

Дослідженнями участі молоді та молодіжних рухів в житті країни, в управлінні політичними та суспільними процесами, в державотворчих процесах займалися І.Ільїнський, Є.Косенко, М.Михальченко, В.Мошняга, В.Криворученко, Є.Головаха, Н.Паніна, О.Корнієвський та інші.

Проблемі діяльності молодіжних формувань присвячено роботи таких авторів, як О.Амбарцумов, О.Бастиркін, В.Березовський, О.Бутенко, К.Волкова, О.Запісоцький, О.Здравомислова, В.Кантор, В.Колонтай, В.Лісовський, В.Пертцик, О.Попова, М.Топалов, І.Фролов, Е.Ширяєв, О.Ямпольська.

Дослідженню різних аспектів функціонування молодіжного середовища, засад формування молодіжної політики, розвитку молодіжного руху присвячено роботи таких дослідників, як О.Алексєєва, В.Афанасьєв, Е.Базовкін, О.Балакірева, О.Бень, І.Бестужев-Лада, Ю.Волков, М.Головатий, В.Головенько, Н.Головін, Г.Дилігенський, М.Кодін, О.Корнієвський, В.Криворученко, В.Кулик, В.Луков, М.Перепелиця, Л.Сокур'янська, Н.Черниш, В.Чупров, С.Щудло, В.Якушик, О.Яременко.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри політичної соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Соціологічний аналіз практик політичного екстремізму в сучасній Україні та країнах Східної Європи» (2009-2011) (номер державної реєстрації 0109u000553).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є комплексне вивчення процесу розвитку, становлення та функціонування молодіжних рухів та організацій в умовах територіальної спільноти, чинників, що впливають на їхній розвиток в умовах локальної територіальної спільноти.

Для досягнення поставленої мети сформульовано наступні *задачі*:

- проаналізувати молодіжні організації за допомогою неоінституціональної концепції «нових полів»;

- розглянути теорії «мобілізації ресурсів» та концепцію «нових рухів» як інструмент аналізу молодіжних рухів та організацій;
- виявити умови життєдіяльності херсонської спільноти, що спонукають молодь до створення рухів та організацій;
- розробити систему показників, що дозволять схарактеризувати розвиток молодіжних рухів на Херсонщині;
- охарактеризувати сучасні молодіжні рухи та організації Херсонщини та розробити їх типологію;
- визначити специфіку реалізації формальних і неформальних норм та правил у діяльності молодіжних організацій Херсонщини.

Об'єкт дослідження: сучасні молодіжні рухи та організації Херсонщини.

Предмет дослідження: функціонування та перспективи розвитку молодіжних рухів та організацій в умовах територіальної спільноти Херсонщини.

Методи дослідження. Досягнення мети та реалізація задач дослідження забезпечувались шляхом використання як загальнонаукових, так і спеціальних методів: аналізу і синтезу (для дослідження різновидів молодіжних рухів та організацій, їх особливостей), історико-порівняльного методу (з метою вивчення процесу становлення молодіжного руху в часовій перспективі), методу системного аналізу (для дослідження молодіжного руху як системи, що складається з взаємозалежних елементів), типологічного аналізу (для виокремлення типів молодіжних організацій). Основними методами отримання первинної соціологічної інформації стало експертне опитування лідерів молодіжних організацій м. Херсона та Херсонської області (для вивчення напрямів діяльності херсонських організацій, окреслення наявних проблем, можливостей їх розв'язання), анкетне опитування молоді Херсонщини (з метою вивчення громадської думки щодо існування, розвитку, діяльності молодіжних організацій, членства та участі в них, обізнаності про їх діяльність та послуги). Для аналізу емпіричної інформації використовувалися методи статистичного аналізу. Теоретико-методологічні засади дослідження пов'язані з концепціями неоінституціоналізму (Д.Норт, Н.Флігстін), колективної дії (М.Олсон), структурації (Е.Гідденс), «мобілізації ресурсів» (Дж.МакКарті, А.Турен), «нових суспільних рухів» (А.Мелуччі, Н.Смелзер).

Емпіричну базу дослідження склали дані опитування лідерів та керівників молодіжних організацій м. Херсона та Херсонської області (опитані 26 лідерів та керівників), проведеного протягом січня – березня 2013 р. (були опитані керівники та офіційні лідери молодіжних громадських організацій), а також дані анкетного опитування молоді міста Херсона та області (вибіркова сукупність опитаних представників молодого покоління міста Херсона та Херсонської області склала 384 особи). Також було проаналізовано статистичні дані щодо молодіжних організацій Херсонської області та статутна документація цих організацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає у розв'язанні важливого наукового завдання в галузі соціології молоді – визначенні чинників функціонування та розвитку

молодіжних рухів та молодіжних організацій на регіональному рівні (на прикладі Херсонської області), а саме:

вперше:

— завдяки застосуванню до аналізу діяльності молодіжних організацій неоінституціональної концепції «нових полів» молодіжні рухи та організації визначено як гнучка система, що реагує на виклики часу та реалізує можливості, які розкриваються перед нею; «нові поля» в контексті виникнення та розвитку молодіжних рухів та організацій розглядаються як нестатутні види та напрями їхньої діяльності, що утворюються під впливом трансформаційних процесів (в економіці, політиці, соціальному житті тощо), спрямовані на використання можливостей інституційного середовища та актуалізують нові правила та норми, які відповідають новому стану організацій;

— схарактеризовано специфіку реалізації та сприйняття формальних (умови членства, організаційна структура, статутні вимоги, підпорядкованість вищим керівним ланкам тощо) та неформальних (наявність певних традицій, що склалися в межах організації) норм та правил, що регулюють діяльність регіональних молодіжних організацій, а саме: доведено, що в їхній діяльності формальні та неформальні норми й правила часто не розрізняються членами організації та керівництвом, що зумовлює нехтування ними; більшість молодіжних рухів та організацій не дотримуються формальних норм та правил, які регламентуються державною та статутною документацією; зазвичай члени молодіжних організацій надають перевагу неформальним нормам, що часто призводить до невиконання головних функцій й позначається на результативності діяльності молодіжних організацій тощо;

— запропоновано та обґрунтовано типологію молодіжних рухів та організацій: за критерієм використання можливостей «нових полів» у їхній діяльності виокремлено консервативні, інноваційні та нейтральні; за метою використання можливостей «нових полів» – матеріалістично орієнтовані (спрямовані на одержання матеріальної користі для вузького кола осіб, перш за все керівництва організацій), та постматеріалістично орієнтовані (спрямовані на самоактуалізацію та самореалізацію її членів); за напрямками діяльності – «сервісні» (діяльність яких спрямована на надання тих чи інших послуг молоді) та «адвокативні» (діяльність яких спрямована на захист прав молоді); за політичною включеністю – політизовані та неполітизовані; за ставленням до влади – провладні, опозиційні та нейтральні; за критерієм наявності реальної діяльності – номінальні та реальні; за простором функціонування – віртуальні та реальні; за мотивами участі – цілераціональні, ціннісно-раціональні; за стилем керівництва – авторитарні (лідерські) та демократичні. З'ясовано, що в Херсонській області переважають молодіжні організації змішаного типу, тобто такі, що мають ознаки ситуативно інноваційних, матеріалістично орієнтованих, сервісних, неполітизованих, нейтральних до влади організацій;

удосконалено:

– наукову характеристику сучасних молодіжних рухів та організацій Херсонщини, зокрема до таких ознак, як наявність мети, ціннісних засад, певної соціальної бази, організаційної структури, формального/неформального членства, політичної включеності/виключеності, додано вікову неоднорідність членів організації, гнучкість базових ціннісних, духовно-моральних орієнтирів, малочисельність, низьку ступінь організованості, варіативність у напрямках діяльності, «штучність» та номінальність рухів, пріоритетність особистих мотивів та інтересів учасників руху;

дістало подальший розвиток:

– наукове уявлення щодо причин низького рівня участі молоді в діяльності молодіжних організацій, зокрема протиріччя між уявленнями самої молоді щодо своєї пасивності та її оцінкою лідерами молодіжних організацій. Серед причин громадської пасивності молоді лідери зазначають: відсутність у неї сформованої соціальної позиції, матеріалістично орієнтовані життєві пріоритети, віртуалізацію соціальної взаємодії, спричинену появою нових форм комунікації. На думку молоді, причини її пасивності полягають у відсутності інформації про діяльність молодіжних організацій, зневірі у спроможності суттєво впливати на вирішення власних проблем, нагальній необхідності вирішення економічних проблем;

– система показників, що вказують на фактори, які гальмують розвиток молодіжних рухів на Херсонщині, зокрема: щільність, номінальність, меркантильність, ситуативність виникнення, політична ангажованість, формалізованість, використання застарілих методів роботи з молоддю; більшість організацій обирають та здійснюють діяльність переважно за тими напрямками, які надають можливість отримати фінансування або матеріальну підтримку з-за кордону;

– наукові уявлення щодо соціальних умов життєдіяльності територіальної спільноти Херсонської області, що спонукають молодь до створення молодіжних організацій, які б допомагали їй вирішувати проблеми, що виникають. Якщо на загальнотеоретичному рівні виділялися такі умови, як соціально-політичні трансформації в країні, економічна та правова незахищеність молоді, нерозвиненість дозвіллевої інфраструктури, то емпіричні дослідження в Херсонській області дозволили виділити також такі, як: полікультурність, міграція працездатного населення, поширення молодіжного безробіття, недостатньо розвинута освітня інфраструктура, зростання молодіжної та підліткової злочинності, поширення захворювань та зростання смертності серед молоді, нагальна потреба в житлі для молоді та молодих сімей тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Розробки та висновки, запропоновані в дисертаційному дослідженні, поширюють наукові уявлення про розвиток та функціонування молодіжних рухів та організацій у сучасній Україні, зокрема в Херсонському регіоні.

Результати дослідження можуть бути теоретичною базою для подальшого вивчення суспільно-політичних процесів, у тому числі процесів модернізації соціальної структури сучасної України; у дослідженні структурних елементів формальних молодіжних груп та об'єднань; у вивченні причин та мотивів вступу та участі молоді в такого роду об'єднання.

Дослідження специфіки функціонування молодіжних рухів і молодіжних організацій в умовах херсонської територіальної спільноти може бути використано для вдосконалення та корегування основних напрямів як загальнодержавної, так і регіональної молодіжної політики України.

Результати і висновки роботи можуть бути використані в роботі державних органів, органів місцевого самоврядування, міських рад, у роботі молодіжних рад, молодіжних організацій тощо.

Результати теоретичного аналізу і практичних досліджень застосовувались у підготовці лекцій і практичних занять з таких навчальних курсів, як «Соціологія», «Соціологія молоді», «Соціологія громадських рухів», «Громадські об'єднання в Україні» тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею. Усі результати і висновки дослідження, що містяться в дисертації, отримано автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи та висновки обговорювались на засіданнях кафедри політичної соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Результати дослідження доповідались на міжнародних, всеукраїнських та обласних науково-практичних конференціях, а саме: VI, VII, IX Міжнародних конференціях «Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління» (Донецьк, 2010, 2012, 2013); XV, XVI Міжнародних наукових конференціях «Харківські соціологічні читання» (Харків, 2010, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми підготовки фахівців до роботи з соціально дезадаптованими і маргінальними групами населення» (Херсон, 2010); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Молодь в умовах нової соціальної перспективи» (Житомир, 2011); Міжнародній науковій конференції «Молодь в умовах нової соціальної перспективи» (Київ, 2012); Міжнародній заочній конференції «Соціологія, Політологія, Філософія та Історія: сучасні тенденції розвитку» (Новосибірськ, 2012); I Міжнародній дистанційній науково-практичній конференції «Вища освіта в сучасному світі» (Ростов-на-Дону, 2012); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Запобігання насильству та екстремізму в молодіжному середовищі» (Херсон, 2011); на Херсонській обласній конференції «Державне громадське управління сучасного закладу освіти» (Херсон, 2009); на Херсонській обласній конференції «Участь молоді у процесах прийняття рішень» (Херсон, 2010).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 15 публікаціях, 7 з яких опубліковано у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань, затверджених МОН України (6 з них – у фахових виданнях з соціологічних наук), 3 – у закордонних періодичних виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, 11 підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, що містить 229 найменувань, 6 додатків. Загальний обсяг дисертації складає 236 сторінок, обсяг основної частини – 207 сторінок, список використаних джерел – 24 сторінки. Текст дисертації містить 8 таблиць та 15 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт, предмет і мету, сформульовано гіпотези та задачі дослідження, охарактеризовано методологічну та теоретичну основу, висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, наведено дані про публікації та апробацію результатів дослідження.

У першому розділі - «Теоретико-методологічні основи вивчення суспільних рухів» - проаналізовано вітчизняні та зарубіжні наукові підходи до вивчення суспільних рухів, зокрема молодіжних; виявлено основні ознаки та характеристики сучасних суспільних рухів; визначено особливості молодіжних рухів; досліджено й обґрунтовано їхні інституціональні форми – молодіжні організації; уточнено такі основні базові поняття дослідження, як «суспільний рух», «молодіжний рух», «молодіжна організація».

Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що складність і багатоаспектність явища «суспільний рух» та недостатня кількість напрямів дослідження таких феноменів у нашій та інших європейських країнах ускладнює формування загальної теорії рухів. Разом з тим у соціології суспільних рухів можна виокремити декілька підходів щодо вивчення феномену «суспільний рух»: теорії «масового суспільства» та «колективної поведінки» (Г.Блумер, У.Корнхаузер); теорії відносної депривації (Т.Гарр, Н.Смелзер); теорія «мобілізації ресурсів» (Ч.Тіллі, А.Турен); теорія колективної дії М.Олсона; «конфліктні» теорії (Р. Дарендорф, Ф.Нулмейер); теорія структурації Е.Гідденса; сучасні когнітивні теорії (Р.Айерман), неоінституціоналізм (Р.Коуз, Н.Флігстін); концепція «нових» суспільних рухів (А.Мелуччі, Н.Смелзер).

Установлено, що в теоріях «масового суспільства» та «колективної поведінки» (Г.Блумер, У.Корнхаузер, С.Ліпсет, Е.Фромм) за базову домінанту обрано масову поведінку, що вибудовується з індивідуальної діяльності як реакція на соціальну напругу; це є свідченням стихійності, незапланованості дій учасників руху, котрі досить часто відчужені від традиційних соціальних інститутів. Молодіжні рухи розглядаються цією групою теорій як один із різновидів антиінституціональної колективної поведінки та пов'язуються із поняттям «натовп» та «маса».

Теорії, що пов'язують появу суспільних рухів із соціально-психологічними факторами, – теорії відносної депривації (Т.Гарр, Л.Кілліан, Н.Смелзер) – спираються у своїх вченнях на суб'єктивні та об'єктивні депривації особистості. Вивчення молодіжних рухів зосереджується на поведінкових рефлексів або базових

інстинктах, зважаючи на індивідуальні психологічні мотиви, які зумовлюють у молодих людей агресивну поведінку, протестні дії, насилля.

Теорія «мобілізації ресурсів» (В.Гамсон, М.Залд, Дж. Маккарті, А.Обершол, Ч.Тіллі, А.Турен), що досить широко використовується сьогодні під час аналізу суспільних рухів, акцентує вивчення рухів на раціональному виборі особистості як основі мотивації, декларує потребу особистості ідентифікуватися з групою, відчуті себе її частиною. Молодіжні рухи вивчаються як дієві актори й розглядаються в двох аспектах: як колективна поведінка і як молодіжна організація, що має зовнішні й внутрішні фактори та ресурси розвитку.

М.Олсон у авторській теорії колективної дії розглядав суспільні й молодіжні рухи як організації індивідів, котрі об'єднуються з метою задоволення не тільки групових, але й власних інтересів. М. Олсон акцентував на поведінці індивіда (раціональна, егоїстична) та основних мотивах його участі в русі (ідеологічні, суспільні, персональні тощо).

Представники «конфліктних» теорій (Р. Дарендорф, Д. Ракше, Ф.Нулмейер) уважали, що розвиток рухів співвідноситься з конфліктом, який часто базується на невідповідності між ресурсами та потребами, незадоволеністю соціальною ситуацією, нерівному розподілі прав та привілеїв у суспільстві тощо. Молодіжний рух конфліктологами вбачався як колективна діяльність молоді, спрямована на соціальні зміни, що виражає інтереси не тільки молодіжних груп, а й інших соціальних груп.

У теорії структурації Е.Гідденс за домінанту вивчення рухів обрав структуру з певними функціями. У межах цієї концепції також вивчаються способи, за допомогою яких відбувається інституціоналізація рухів (свідома діяльність акторів, правила, ресурси тощо). Молодіжні рухи виступають у такому вченні «соціальними системами», які відтворюють стосунки між акторами чи колективами і є активними суб'єктами.

Особливе місце у вивченні суспільних рухів посідають сучасні когнітивні теорії, представники яких (Р.Айерман, Е.Джеміссон) пропонують вивчати діяльність суспільних і молодіжних рухів на рівні індивідуальної свідомості, розглядати рухи як комбінацію вірувань та уявлень індивіда, що можуть змінюватись, трансформуватись, генерувати, а відтак індивід прагнучим змінити соціальну дійсність.

Крізь призму неоінституціоналізму (Р. Коуз, Д. Норт, Н. Флігстін, В. Радаєв, О.Вільямсон) рух розглядається як колективна спільність (організація, неформальне об'єднання), яка передбачає всі форми обмежень (правила, порядки, традиції, норми), щоб надати певну структуру людським взаємостосункам. Згідно з цією теорією, молодіжні рухи не існують окремо від членів, які їх складають, і тому повинні пояснюватись з огляду на цілеспрямовану поведінку індивіда.

Концепція «нових» суспільних рухів (М.Буазен, Р.Інгледард, А.Мелуччі, Н.Смелзер, А.Турен, Ю.Хабермас, П.Штомпка) спирається на орієнтацію рухів на постматеріалістичні цінності, концентрується навколо проблем «життєвого світу», де діяльність рухів здійснюється на основі участі, з перевагою горизонтальних

зв'язків, а тому молодіжні рухи виступають як колективні, організаційно оформлені й структуровані молодіжні об'єднання.

Серед усіх проаналізованих теорій та концепцій вивчення суспільних і молодіжних рухів та організацій, для дисертаційного дослідження у якості базової теорії було обрано концепцію неоінституціоналізму. Саме цей теоретичний концепт найбільш придатний для дослідження сучасного функціонування молодіжних об'єднань, бо зосереджує увагу не на вивченні суб'єкта як такого, а переносить її на дослідження норм та правил, які використовує певний суб'єкт. Саме концепція неоінституціоналізму, на думку автора, якнайоптимальніше розкриває розвиток та функціонування молодіжних об'єднань, появу «нових полів» у їх діяльності, пов'язаних саме із трансформаціями в суспільстві. Предметом вивчення неоінституціоналізму є інституційне середовище, яке в цій концепції розглядається як породжена системою інститутів сукупність фундаментальних політичних, юридичних, культурних та інших правил, норм і санкцій (як формальних, так і неформальних), що впорядковують людську взаємодію в певній сфері соціальної діяльності, впливаючи на загальне функціонування колективної спільноти.

За результатами аналізу різноманітних підходів до поняття «суспільні рухи» та їхнього узагальнення, запропоновано розглядати їхні такі основні ознаки: самоорганізацію, організаційну оформленість, організаційну структуру, структурну стійкість, ідеологію, соціальну ідентичність, тривалість діяльності, наявність «суспільної» мети, соціальну активність, соціальну базу, ресурси.

Важливою особливістю неоінституціоналізму є те, що він висуває на перший план не власне рухи або організації, а норми та правила, актуальні для суб'єктів, що ними керують, підтримують та змінюють. Саме це переносить фокус дослідження з інститутів як структур на процеси, що формують та змінюють їх.

На основі аналізу багатьох теоретичних поглядів на молодіжні рухи та організації, узагальнено їх основні ознаки (ідеологія, наявність соціальної бази, мета, організаційна структура, членство тощо) та доповнено наступними (вікова неоднорідність членів організації; гнучкість базових ціннісних, духовно-моральних орієнтирів; малочисельність; низька ступінь організованості; варіативність у напрямках діяльності; «штучність» та номінальність рухів; пріоритетність особистих мотивів та інтересів учасників руху перед груповими та суспільними).

Автором розширено та удосконалено основні поняття дослідження: «суспільний рух» та «молодіжний рух». Під суспільним рухом розуміється організована форма суспільної (колективної) діяльності, що характеризується самоорганізацією, самокерованістю, самоврегульованістю, функціональною раціональністю, орієнтацією на представництво інтересів соціальних груп, спільнот, суспільства в цілому, що має певну структурну стійкість та функціонує протягом тривалого часу, може мати як фіксоване членство, так і діяти на основі участі. Молодіжний рух – це форма організованої діяльності молоді, яка відображає активну соціальну позицію, спрямовану на досягнення спільних цілей, задоволення спільних потреб, на захист, збереження, зміну, зміцнення та розповсюдження

системи цінностей, стосунків, що склалися між членами молодіжної групи, організації, спілки чи молодіжного об'єднання.

Незважаючи на те, що поняття молодіжного руху історично має більш широке значення, ніж «молодіжна організація», та передбачає неорганізовану, спонтанну активність молоді, що сьогодні також є актуальною, термін «молодіжний рух» вживається в більшості випадків як синонім «молодіжної організації», або є частиною – словосполученням – у назві громадської молодіжної організації. Процес інституціоналізації молодіжних організацій та об'єднань робить їх таким самим соціальним суб'єктом, як і рух, від якого вони трансформувались.

Молодіжні організації є тими структурами, завдяки яким регулюються стосунки молоді з державою, з усіма елементами політичної системи. Тобто вони виступають у ролі специфічного посередника, комунікатора у цих стосунках, створюючи найбільш сприятливі умови для соціального становлення та розвитку молоді як у її власних, так і в загальносуспільних інтересах.

Процес розвитку сучасних молодіжних організацій має свою специфіку, яку можна визначити за певними критеріями, що характеризують діяльність цих організацій, мають значний вплив на їх розвиток й функціонування, на стан у суспільстві та реалізацію першочергових завдань. До таких критеріїв ми пропонуємо віднести наступні: статус молодіжної організації; вид молодіжного об'єднання, організації, спілки тощо; мета й завдання створення; способи організації членів та учасників; ступінь інтеграції молодіжних організацій до молодіжного руху; рівень співпраці, соціальне партнерство; ступінь реалізації функцій молодіжних організацій; роль та значення організації в житті суспільства.

Дослідження теоретичних поглядів на молодіжні рухи й організації України та емпіричні дослідження молодіжних організацій Херсонщини дозволили дійти висновку, що сучасні молодіжні рухи в більшості представлено у вигляді формальних легалізованих молодіжних організацій. А поняття «молодіжний рух» сьогодні часто вживається як синонім «молодіжної організації».

За результатами аналізу різних класифікацій молодіжних організацій, які розроблялися на основі базових для дослідження теорій, робиться висновок, що сучасні молодіжні організації характеризуються такими основними ознаками: організаційна оформленість, ієрархічний розподіл ролей та обов'язків, наявність ресурсів, спільна мета та завдання, що, частіше за все, спирається на «нематеріальні» цінності, на життєві проблеми молодого покоління, індивідуальна, поряд зі спільною (або взагалі без неї) зацікавленість у членстві. Ці та інші ознаки дозволили узагальнити вищезазначені класифікації та виробити такі, що розкривають задачі дисертаційного дослідження: консервативні, інноваційні та нейтральні (за критерієм використання можливостей «нових полів» у діяльності молодіжних організацій); матеріалістично орієнтовані (спрямовані на одержання матеріальної користі для вузького кола осіб, перш за все керівництва організацій) та постматеріалістично орієнтовані (спрямовані на самоактуалізацію та самореалізацію її членів) - за метою використання можливостей «нових полів» у їхній діяльності; «сервісні» (діяльність яких спрямована на надання тих чи інших послуг молоді) та

«адвокативні» (діяльність яких спрямована на захист прав молоді) - за напрямками діяльності; політизовані та неполітизовані (за політичною включеністю); провладні, опозиційні та нейтральні (за ставленням до влади); номінальні та реальні (за критерієм наявності реальної діяльності); віртуальні та реальні (за простором функціонування); цілераціональні, ціннісно-раціональні (за мотивами участі); авторитарні (лідерські) та демократичні (за стилем керівництва).

За результатами авторського дослідження виявлено, що більшість молодіжних організацій Херсонщини мають ознаки ситуативно інноваційних, матеріалістично орієнтованих, сервісних, неполітизованих, нейтральних до влади організацій.

Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що на сьогодні не існує загальноприйнятого чіткого визначення терміну «молодіжна організація» та єдиної сталої класифікації. Враховуючи вищезазначене, було узагальнено та вдосконалено визначення поняття «молодіжна організація»: під ним розуміється формальне об'єднання молоді, створення якого переважно ініційоване власне молоддю з метою задоволення спільних потреб та інтересів, а також можливістю реалізовувати суспільно корисну діяльність в інтересах молоді та суспільства.

У другому розділі - «Становлення та розвиток молодіжних організацій в умовах херсонської територіальної спільноти» - розглянуто теоретичні основи та запропоновано авторське тлумачення поняття «територіальна спільнота»; визначено особливості розвитку та характеристики херсонської територіальної спільноти; досліджено історію розвитку та удосконалено періодизації функціонування молодіжних рухів та організацій в Україні та на Херсонщині; проаналізовано види та напрями діяльності локальних молодіжних організацій Херсонщини.

Теоретичні основи дослідження спільнот та соціальних кіл було закладено в працях П.Блау, Г.Зіммеля, Ф.Тьоніса. Вчені відзначали особливий емоційний характер спільноти, персоніфікацію соціальних зв'язків, локальність, інтегрованість тощо.

Для визначення територіальних громад та територіальних спільнот науковці використовують різні терміни, з огляду на історичні, культурні, соціально-політичні та інші погляди на їх розвиток, серед яких можна виділити такі: територіальний колектив, територіальна спільнота; місцева співдружність; община; комуна; місцеве співтовариство тощо.

Окрему увагу приділено питанню співвідношення понять «територіальна громада» та «територіальна спільнота». Аналіз визначень поняття «територіальна громада» і «територіальна спільнота» засвідчив, що їх певною мірою можна вживати як синонімічні, або тотожні (що містять однакове смислове значення), проте їх доцільно було б все ж таки розвести. За думкою автора, «територіальна спільнота» ширше поняття, ніж «територіальна громада».

Громада є невеликою за кількістю осіб, тому в ній створюється відчуття єдності і сусідський взаємозв'язок, викликані близькістю проживання та подібністю повсякденних справ, постійними особистими контактами, подібним стилем життя, безліччю загальних місцевих справ, загальною системою цінностей (С.Саханенко, Ю.Молодожен).

В дисертаційному дослідженні наголошується на тому, що поняття «територіальна громада» є структурним компонентом поняття «територіальна спільнота».

Спираючись на думку В.Кравченка щодо визначення дефініції «територіальна громада» (сукупність громадян, які спільно проживають у міському чи сільському поселенні, мають колективні інтереси і визначений законом правовий статус) та, узагальнюючи таку точку зору й погляди інших науковців (В.Бесчасного, Ю.Молодожена, С.Саханенка), запропоновано авторське визначення, у якому громадою є певна спільність людей, об'єднана спільними умовами проживання на визначеній території, спільною або близькою за родом діяльністю, подібним стилем життя, спільними проблемами, близькими контактами та спорідненою системою цінностей (село, селище, невелике місто).

Територіальна спільнота, за думкою автора, це більша за чисельністю спільність людей, ніж громада, що також об'єднана спільною територією, але, на відміну від громади, вона має власні структури, що вирішують питання та проблеми, які виникають у цій спільноті, враховує колективні потреби, що співвідносяться з індивідуальними потребами та інтересами членів спільноти.

Територіальна спільнота також характеризується локальністю взаємозв'язків, відносин, партнерською взаємодією між її членами; виступає середовищем соціалізації індивіда, прищеплюючи спільну систему цінностей, що дозволяє швидше інтегруватися в цю територіальну спільноту та в умови проживання на певній території.

Серед функцій територіальних спільнот можна виділити основні: політичні, економічні, екологічні, соціальні, культурні, спрямовані на вирішення питань місцевого значення, від реалізації яких залежать умови життєдіяльності мешканців території.

Кожна територіальна спільнота відрізняється особливостями організації повсякденного життя, має свої соціальні, економічні та культурні характеристики, специфічні інтереси, що формуються на її базі і безпосередньо впливають на існування цих важливих соціальних спільнот, реалізацію ними функцій і повноважень, закріплених у законодавстві.

За думкою автора, функціонування молодіжних організацій у взаємозв'язку зі специфікою життєдіяльності регіону та територіальної спільноти в логічній послідовності можна зобразити так: проблеми, що існують у певному регіоні, завдають вплив на умови життєдіяльності територіальної спільноти та окремих її членів. Серед загальних проблем спільноти виокремлюють також молодіжні потреби, які сьогодні й намагаються задовольнити молодіжні організації. Діяльність та функціонування цих організацій залежить від мети організації та мотивації її керівництва та членів, які можуть бути як егоїстичними, так і суспільно корисними.

Зважаючи на вищесказане, важливим моментом може бути дослідження формальних та неформальних внутрішніх норм організацій як факторів, що безпосередньо впливають на результативність, ефективність та активну діяльність молодіжних організацій.

На основі аналізу соціальних умов, у яких функціонує територіальна спільнота Херсонської області, виокремлено такі основні характерні умови:

- Херсонський регіон є полікультурним, що зобов'язує владу та населення приймати та поважати культуру, традиції, норми, ціннісні орієнтації людей різних національностей, зважати та враховувати потреби, можливості їх задоволення задля попередження стигматизації, дискримінації певних груп суспільства;
- у регіоні вже кілька років тримається низький рівень життя населення, що є не тільки чинником розшарування населення, але й показником бідності, що спричиняє міграцію працездатного населення з метою заробітку та підвищення добробуту власних родин;
- достатньо поширене безробіття серед жителів працездатного віку та молодіжне безробіття в основному через різницю на ринку праці попиту та пропозиції, зокрема на робітничі професії;
- недостатньо розвинута освітня інфраструктура в області, що призводить до проблем в освітній сфері Херсонської області;
- спостерігається дестабілізація криміногенної ситуації в області, зокрема зростання кількості злочинців серед молодого та підростаючого покоління;
- з кожним роком спостерігається збільшення та поширення захворювань, серед них - СНІД, ВІЛ - інфекція, туберкульоз, онкологічні захворювання;
- зростання смертності (з різних причин) серед працездатного населення та молоді;
- залишається нагальна потреба в житлі, особливо для представників молоді та молодих сімей.

Сьогоднішні події в сучасній Україні додали специфічних умов створення молодіжних об'єднань у цілому в Україні та на Херсонщині зокрема. Серед них найактуальнішими для херсонського регіону є: загроза соціальних та політичних конфліктів серед населення міста та області, серед постійного населення та вимушених переселенців, створення військових формувань різного роду діяльності (від оборонних до радикальних), потреба населення в інформуванні, психологічній та консультативній підтримці, потреби осіб зі статусом «біженець», «вимушений переселенець», потреби військовослужбовців, що мають статус «учасник АТО», потреби сімей військовослужбовців, що загинули у зоні АТО тощо.

Автор робить висновок, що такі умови, як полікультурність, міграція працездатного населення, поширення молодіжного безробіття, недостатньо розвинута освітня інфраструктура, зростання молодіжної злочинності, поряд із виокремленими раніше на теоретичному рівні умовами (соціально-політичні трансформації в країні, економічна та правова незахищеність молоді, нерозвиненість дозвілєвої інфраструктури) також можуть спонукати молодь до створення молодіжних організацій, які б допомагали вирішувати проблеми, що виникають.

Вивчивши становлення та розвиток українського молодіжного руху, автор аналізує наявні періодизації (які закінчуються ХХ ст.), узагальнює та доповнює їх сучасними етапами розвитку молодіжних рухів та організацій в Україні, початок

кожного з яких пов'язаний із змінами в структурних характеристиках молодіжних рухів та організацій: I період – охоплював 80-ті – першу половину 90-х рр. XX ст.; II період – розпочинався з другої половини 90-х р. XX ст. і продовжувався до 2002 року; III етап – охоплював 2003 р. – 2008 р.; IV етап – почався з 2009 р. і продовжувався до кінця 2013 р.; V етап – кінець 2013 р. і до сьогодні.

Дослідивши становлення та розвиток херсонського молодіжного руху, автор пропонує періодизацію, яка найбільш якісно характеризує розвиток молодіжних рухів й має у структурі 7 основних періодів, початок кожного з яких пов'язаний з певними історичними процесами та змінами в структурних характеристиках молодіжних рухів та організацій: I період – 80-ті роки XIX ст. – 20-ті роки XX ст.; II період – 20-ті роки XX ст. – 80-і роки XX ст.; III період – охоплював 80-ті – першу половину 90-х рр. XX ст.; IV період – починався з другої половини 90-х р. XX ст. і продовжувався до 2002 року; V період – охоплював 2003 – 2008 рр.; VI період – почався з 2009 р. і продовжувався до кінця 2013 р.; VII етап – кінець 2013 р. і до сьогодні.

Проаналізувавши молодіжні рухи та організації Херсонщини та спираючись на результати емпіричного дослідження, автором виявлено наступні ознаки, характерні для херсонських молодіжних рухів та організацій: вікова обмеженість членів організації (за винятком лідерів, керівників або засновників), нестійкість базових ціннісних, духовно-моральних орієнтирів, невелика чисельність членів, низька ступінь організованості, варіативність у напрямках діяльності, «штучність» та номінальність рухів, пріоритетність персональних мотивів та інтересів учасників руху.

На основі емпіричних досліджень в Херсонській області розроблено авторську типологію молодіжних рухів та організацій, яка розкриває їх основні характеристики. Типологію розроблено за наступними критеріями: за використанням можливостей «нових полів» у діяльності молодіжних організацій; за метою використання можливостей «нових полів»; за політичною включеністю; за ставленням до влади; за реальністю діяльності; за мотивами участі молоді в діяльності молодіжних рухів та організацій.

Результати авторського дослідження показали, що визначальною ознакою сучасного молодіжного руху Херсонщини є його демократичність за характером створення та діяльності (переважну більшість молодіжних об'єднань сформовано самою молоддю) та створення сприятливих умов для розвитку молодіжних організацій на Херсонщині з ініціативи керівництва міста та області (реалізація молодіжних програм обласного та місцевого значення, створення Молодіжної ради при обласній раді).

За результатами дослідження було виявлено, що, незважаючи на створення сприятливих умов для розвитку молодіжного руху на Херсонщині, на підтримку молоді та її ініціатив керівництвом міста та області, існує достатньо проблем, які перешкоджають швидкому розвитку, становленню та якісному функціонуванню організованого молодіжного руху на Херсонщині. Серед них такі: функціонування більшої частини молодіжних організацій є короткотерміновим за часом їх існування,

нерідко спонтанним є процес їх утворення та завершення діяльності; більшість організацій не може суттєво впливати на розв'язання регіональних проблем та реалізацію соціальних інтересів молодого покоління; молодіжні рухи та організації нечисленні за своїм складом; довготривале документальне оформлення, а, можливо, неофіційні фінансові затрати на легалізацію діяльності цих організацій; значна конкуренція; недостатня співпраця з центрами соціальних служб для молоді, інститутами влади, бізнесу, ЗМІ; недостатньо виділяється коштів для підтримки діяльності молодіжних організацій, майже відсутня методична та організаційна допомога з питань соціального становлення та розвитку молоді.

Процес розвитку молодіжного руху Херсонщини відбувається в складних соціально-економічних умовах, що спричиняє бажання молодих людей створювати насамперед молодіжні організації соціального спрямування. Ураховуючи це, значна частина молодіжних організацій декларує свою діяльність як вирішення соціальних, професійних, освітніх питань, прагнучи забезпечити певний соціальний захист. Соціальна діяльність молодіжних організацій спрямована передусім на шефську допомогу ветеранам, пенсіонерам, багатодітним сім'ям, роботу в будинках дитини, інтернатах для дітей-сиріт, на допомогу дитячим спеціалізованим закладам; соціальна робота з молоддю, як правило, обмежується організацією її вільного часу, дозвілля та інтересів і набагато рідше – захистом прав молодих людей.

У третьому розділі - «Емпіричний аналіз функціонування та перспектив розвитку молодіжних організацій» - відображено емпіричну частину роботи.

Було проведено соціологічне дослідження, що включало напівформалізоване інтерв'ювання лідерів молодіжних організацій (з метою вивчення провідних напрямів діяльності молодіжних організацій, виявлення наявних норм регулювання їхньої діяльності, аналізу появи нових полів у діяльності молодіжних об'єднань, виявлення змін у статутних документах, вивчення наявних формальних та неформальних норм і правил організацій, думки лідерів щодо участі молоді в молодіжному русі, наявності та можливості розв'язання проблем організацій) та анкетне опитування молоді міста Херсона та області (з метою дослідження ставлення молоді до функціонування молодіжних рухів та організацій, членства та участі в них, обізнаності молодих людей щодо напрямів діяльності та послуг, які надають молодіжні рухи та організації).

Проведене інтерв'ювання лідерів молодіжних організацій (було опитано 26 офіційних лідерів молодіжних громадських організацій) виявило, що найпоширенішою формою сучасного молодіжного руху є організації, аудиторією більшості яких є молодь та студенти.

За результатами опитування лідерів виявлено, що більшість херсонських молодіжних організацій працює в однакових секторах: робота з дітьми та молоддю, захист прав людини, організація дозвілля, що спричиняє конкуренцію щодо надання послуг в одному напрямі, та не розв'язує більшості основних проблем молоді. Останнім часом більшість організацій обирають та здійснюють діяльність не за тими напрямками, які вважає актуальними молодь, а такими, які мають можливість отримати фінансування або матеріальну підтримку з-за кордону.

Основною метою створення сучасних молодіжних об'єднань, за свідченнями опитаних лідерів, є перш за все бажання отримати фінансування, і тільки потім – допомога іншим людям, членам організації та можливість вплинути на розвиток суспільства.

На думку лідерів, діяльність молодіжних організацій пов'язана з подоланням значної кількості проблем: недосконале законодавче та податкове забезпечення; низька зацікавленість діяльністю організації в цілому з боку органів влади, бізнесу та ЗМІ; низька соціальна активність молоді та відсутність у неї сформованої соціальної позиції, недостатнє фінансування; незначна кількість кваліфікованого персоналу; майже відсутня співпраця з органами влади; недостатня забезпеченість обладнанням; недостатня співпраця із ЗМІ; недостатня співпраця з бізнесом; неефективне керівництво організацією.

Опитування херсонської молоді дозволило дійти таких висновків, що частково підтвердили висунуті в дослідженні гіпотези (причиною небажання молоді бути членами молодіжних організацій, брати участь у громадській та суспільно корисній діяльності є недостатня кількість інформації або взагалі її відсутність, керівництво молодіжних організацій убачає основною проблемою діяльності низьку соціальну активність та незацікавленість молоді в членстві тощо): серед молоді спостерігається низький рівень обізнаності щодо існування молодіжних організацій та їх діяльності; встановлено низьку участь молоді в діяльності молодіжних об'єднань; підтверджено незацікавленість молоді в участі в громадських об'єднаннях.

Молодь Херсонщини основними мотивами участі та членства в молодіжному русі вважає бажання приносити користь та допомагати іншим, задовольняти спільні потреби та інтереси з іншими членами організації, а також можливість зробити непогану кар'єру або досягти особистісного розвитку.

За результатами опитування молоді Херсонщини причинами її небажання вступати до молодіжних рухів та організацій є відсутність часу через навчання, роботу або поєднання першого й другого, недовіра до молодіжних організацій, побоювання, що їх роботу буде використано не за призначенням, невіра в те, що організації молоді можуть щось змінити, відсутність інформації щодо діяльності молодіжних організацій, небажання витратити свій час на «незрозуміло що».

Результати дають можливість говорити про те, що для сучасної молоді пріоритетними є відпочинок та неорганізоване використання вільного часу (спілкування в соціальних мережах, відвідування барів, дискотек, час перед телевізором та комп'ютером тощо). Крім того, молодь зазначає брак часу для участі в молодіжних рухах та організаціях – через бажання покращити власний матеріальний стан або матеріальний стан родини. Також більш пріоритетними за громадську діяльність виявились заняття творчістю та хобі.

На думку молоді, щоб залучати молоде покоління до громадської діяльності в лавах молодіжних об'єднань, необхідна, насамперед, широка рекламно-інформаційна кампанія щодо існування та діяльності молодіжних організацій у місті та області. Серед найактуальніших джерел поширення інформації респонденти

зазначили друковану рекламу у вигляді біг-бордів, буклетів і плакатів, поширення інформації про молодіжні об'єднання через Інтернет-джерела тощо.

Завдяки використанню неоінституціоналістської концепції «нових полів», які в контексті досліджуваної проблеми розглядаються як нестатутні види та напрями діяльності молодіжних рухів та організацій, що утворюються під впливом трансформаційних процесів (в економіці, політиці, соціальному житті тощо), та спрямовані на використання можливостей інституційного середовища, автором досліджено розвиток та функціонування молодіжних організацій у прямому взаємозв'язку існуючих у них норм та правил із ефективністю діяльності цих організацій або, навпаки, їх бездіяльністю та безрезультативністю.

Поява нових полів у діяльності молодіжних організацій Херсонщини зумовлена, в першу чергу, можливістю розширити діяльність організації та охопити більшу кількість напрямів роботи та можливістю додаткового фінансування; по-друге – бажанням змінити цілі та завдання через малу кількість членів, клієнтів або зацікавлених у діяльності організації осіб; по-третє – поява додаткових або нових ресурсів для функціонування та діяльності й можливість залучення нових членів та прихильників; другорядною причиною можна вважати появу нових потреб та проблем у молодіжному середовищі, що потребують задоволення або вирішення. Це дає можливість стверджувати, що значна частина молодіжних організацій існує формально і створюються для цілей, що не збігаються з цілями, закладеними в їхніх статутах.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведено теоретичне узагальнення концептуальних підходів до вивчення суспільних рухів, зокрема молодіжних, узагальнено та уточнено дефініцію термінів «суспільний рух» й «молодіжний рух».

Теоретичний аналіз виявив відсутність єдиного теоретичного підходу у вивченні явища суспільних рухів, відсутність теоретичного та практичного обґрунтування умов, причин та чинників впливу на стабілізацію, якісне функціонування та перспективи подальшого ефективного розвитку суспільних і молодіжних рухів у період трансформації сучасного українського суспільства, відсутність монографічних та емпіричних досліджень щодо розвитку, функціонування та особливостей молодіжних рухів у регіональному аспекті, в умовах територіальних та локальних спільнот.

Результати аналізу західних, вітчизняних джерел та результати наукових досліджень було узагальнено; на основі узагальнення запропоновано власне визначення «суспільного руху» та «молодіжного руху».

Виходячи з авторського розуміння суспільного руху, було виділено й доповнено автором основні риси, притаманні сучасним суспільним рухам України (самоорганізація, ідеологія, соціальна ідентифікація, наявність основної «суспільної» мети, соціальна активність тощо) та молодіжним рухам (вікові характеристики основної кількості членів та учасників (від 14 до 35 років),

слаборозвинена ідеологія, несформованість, нестійкість базових, ціннісних, духовно-моральних орієнтирів, брак життєвого досвіду тощо).

Аналіз концепцій та наукових підходів дозволив узагальнити й окреслити основні ознаки сучасних суспільних та молодіжних рухів, розглянути питання генезису молодіжних об'єднань, наявних класифікацій та функцій.

Розгляд провідних поглядів на поняття «територіальна спільнота», «територіальна громада» дозволив дійти висновку щодо синонімічності або тотожності цих понять (що містять однакове смислове значення), а також узагальнити визначення зазначених дефініцій. Проаналізовано соціальні умови функціонування територіальної спільноти Херсонської області, виокремлено її основні характерні риси та особливості.

Серед проаналізованих умов функціонування територіальної спільноти Херсонської області виявлено такі умови, як полікультурність, поширення молодіжного безробіття, міграція працездатного населення тощо, які також можуть спонукати молодь до створення молодіжних організацій, які б допомагали вирішувати проблеми, що виникають.

Узагальнено та доповнено новими сучасними етапами наявні періодизації історичного розвитку молодіжного руху в Україні та на Херсонщині. Досліджено та розширено типологію різновидів молодіжних організацій на Херсонщині й проаналізовано напрями їх діяльності.

За результатами проведеного дослідження, виявлено ознаки, характерні для херсонських молодіжних рухів та організацій, серед яких, зокрема, вікова неоднорідність членів організації, гнучкість базових ціннісних, духовно-моральних орієнтирів, низька ступінь організованості, «штучність» та номінальність рухів, пріоритетність особистих мотивів та інтересів учасників руху тощо.

Проведено соціологічне дослідження, яке дозволило проаналізувати сучасний стан та функціонування молодіжних організацій Херсонщини, виявити перспективи їх подальшого розвитку в умовах локальної територіальної спільноти.

Результати емпіричного аналізу функціонування та перспектив розвитку молодіжних організацій Херсонщини дали можливість виокремити основні локальні проблеми херсонського молодіжного руху, серед яких довготривале документальне оформлення, короткотривалість за часом існування; пріоритетність у фактичному існуванні, а не оформленні більшості молодіжних об'єднань, відсутність інформації або недостатня її кількість про наявні на Херсонщині молодіжні організації, про напрями їхньої діяльності, про можливість молодих людей стати їх членами тощо.

Також дослідження дало можливість запропонувати загальні перспективні шляхи вирішення проблем розвитку та функціонування молодіжного руху в Херсонському регіоні. Серед них допомога державних структур та місцевої влади, активність самої молоді, співпраця місцевої влади, структур бізнесу, інших молодіжних та громадських об'єднань, ЗМІ з молодіжними рухами та організаціями області.

Перспективними напрямами є дослідження розвитку, функціонування та ролі молодіжних рухів у різних регіонах нашої країни. Також необхідна систематизація

наукових підходів до вивчення молодіжних рухів, виокремлення найоптимальнішої класифікації видів та напрямів діяльності молодіжних організацій. Подальші дослідження щодо діяльності та значення молодіжних рухів у житті українського суспільства забезпечать надійну основу для більш конкретних та детальних досліджень молодіжних рухів та організацій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Черкашина Т. О. Молодіжні рухи як суб'єкт суспільно-політичних процесів / Т. О. Черкашина // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. праць. ДонДУУ. – Т. XI. ; Вип. 146. – Серія «Соціологія». – Донецьк : ДонДУУ, 2010. – С. 275-282.
2. Черкашина Т. О. Недержавні громадські організації як суб'єкт надання соціальної допомоги населенню / Т. О. Черкашина // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2010. – №2(6). – С. 89-94.
3. Черкашина Т. О. Сучасний стан організованого молодіжного руху на Херсонщині / Т. О. Черкашина // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : зб. наук. праць. Вип. 6. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – С. 72-80.
4. Черкашина Т. О. Проблема визначення дефініції «молодіжний рух» / Т. О. Черкашина // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. праць. ДонДУУ. Т. XIII. Вип. 217. Серія «Соціологія». – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – С. 444-450.
5. Черкашина Т. О. Історія становлення та розвитку молодіжних організацій на Херсонщині / Т. О. Черкашина // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2012. – №2 (14). – С. 23-28.
6. Черкашина Т. О. Проблема визначення дефініції «територіальна спільнота» / Т. О. Черкашина // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління : зб. наук. праць. ДонДУУ. Т. XIV. Вип. 258. Серія «Соціологія». – Донецьк : ДонДУУ, 2013. – С. 102-107.
7. Черкашина Т. О. Нормативно-правове забезпечення розвитку молодіжного руху в Україні / Т. О. Черкашина // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. праць. Херсонський національний технічний університет. – Вип. 1(4). – Херсон, 2011. – С. 398-403.
8. Черкашина Т. О. Вияви екстремізму в молодіжних рухах / Т. О. Черкашина // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Випуск 12. Частина 2. – Херсон : РІПО, 2011. – С. 263-268.
9. Черкашина Т. О. Теорія колективної дії М. Олсона як інструмент аналізу сучасних суспільних рухів / Т. О. Черкашина // Молодь в умовах нової соціальної перспективи : зб. наук. праць. Випуск 14. Частина I. – К., 20-21 березня 2012 р. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 521-527.

10. Черкашина Т.О. Теоретичні підходи до вивчення молодіжних рухів / Т. О. Черкашина // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія. Соціологія. Політологія. Випуск 22(4). – 2012. – Т.20. – № 9/2. – С. 205-209.
11. Черкашина Т.О. Етапи розвитку молодіжних організацій у Херсонській області в Україні: від зародження до сучасності / Т. О. Черкашина // Evropský politický a právní diskurs. – česká republika: Svazek 2. – 3.Vydání, 2015. – S.203-208.
12. Черкашина Т.А. Законодательная база развития молодежного движения в Украине / Т. А. Черкашина // Социология, политология, философия и история: современные тенденции развития : сборник материалов Международной заочной научно-практической конференции (17 октября 2012 года). – Новосибирск : Изд. «Сибирская асоциация консультантов», 2012. – С. 61-68.
13. Черкашина Т.О. Неоинституционализм как инструмент анализа общественных движений / Т. А. Черкашина // Высшее образование в современном мире : сборник трудов I Международной дистанционной научно-практической конференции, 30 ноября 2012 года / под научной редакцией О. П. Чигишевой. – Ростов-на-Дону : Изд-во Международного исследовательского центра «Научное сотрудничество», 2013. – С. 77-81.
14. Черкашина Т.О. Теорії «масового суспільства» та «колективної поведінки» як інструмент аналізу суспільних рухів / Т. О. Черкашина // Молодь в умовах нової соціальної перспективи : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції конференції, 24-25 березня 2011 року. – Житомир. – С. 307-310.
15. Черкашина Т.О. Маргінальність як чинник участі індивідів у суспільних рухах / Т. О. Черкашина // Актуальні проблеми підготовки фахівців до роботи з соціально дезадаптованими і маргінальними групами населення : зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції. Випуск I. – Херсон : ПП Вишемирський, 2010. – С. 96-99.

АНОТАЦІЯ

Черкашина Т.О. Функціонування молодіжних рухів та організацій в умовах територіальної спільноти сучасного українського суспільства (на прикладі Херсонської області). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна МОН України, Харків, 2015.

Робота присвячена проблемі розвитку та функціонування молодіжних рухів та організацій в умовах територіальної спільноти українського суспільства, зокрема в умовах херсонської територіальної спільноти.

У роботі аналізуються теоретичні підходи до вивчення суспільних рухів, досліджуються основні риси та характеристики сучасних суспільних рухів, особливості молодіжних рухів та молодіжних організацій як України в цілому, так і Херсонської області.

Проаналізовано теоретичні підходи до вивчення дефініції «територіальна спільнота», виявлено особливості розвитку херсонської територіальної спільноти, вивчено історію становлення та розвитку молодіжних рухів та організацій на Херсонщині, виявлено основні види та напрями діяльності молодіжних організацій Херсонської області.

В емпіричній частині дисертаційного дослідження застосовано такі методи: напівформалізоване інтерв'ювання лідерів молодіжних організацій (з метою вивчення провідних напрямів діяльності молодіжних організацій, виявлення наявних норм регулювання їхньої діяльності, аналізу появи нових полів у діяльності молодіжних об'єднань, виявлення змін в статутних документах, вивчення наявних формальних та неформальних норм і правил організацій, думки експертів щодо участі молоді в молодіжному русі, наявності та можливості розв'язання проблем організацій) та анкетне опитування молоді міста Херсона та області (з метою дослідження ставлення молоді до функціонування молодіжних рухів та організацій, членства та участі в них, обізнаності молодих людей щодо напрямів діяльності та послуг, котрі надають молодіжні рухи та організації).

Ключові слова: суспільний рух, молодіжний рух, молодіжна організація, молодіжні об'єднання, функції молодіжних організацій, проблеми молодіжних організацій, територіальна громада, територіальна спільнота.

АННОТАЦИЯ

Черкашина Т.А. Функционирование молодежных движений и организаций в условиях территориального сообщества современного украинского общества (на примере Херсонской области). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук по специальности 22.00.04 – специальные и отраслевые социологии. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина МОН Украины, Харьков, 2015.

В диссертационной работе раскрывается проблема развития и функционирования молодежных движений и организаций в условиях территориального сообщества украинского общества на примере города Херсона и Херсонской области.

В работе исследуются теоретические подходы к изучению общественных движений в целом, и молодежных движений в частности, изучаются основные черты и характеристики современных общественных движений, черты, характеристики и особенности молодежных движений и молодежных организаций как в Украине в целом, так и в Херсонской области в частности. Предлагаются общепринятые и авторские классификации молодежных движений, раскрываются основные функции и роли молодежных движений и организаций на макро-, мезо- и микроуровнях.

Изучаются теоретические основы исследования дефиниции «территориальное сообщество». Анализируются понятия «территориальное сообщество» и

«территориальная община»: их сходства и различия. Обобщено и дополнено авторским представлением понятие «территориальная общность».

Анализируются и характеризуются особенности развития Херсонской области и города Херсона, а также херсонского территориального сообщества, преимущества и недостатки региона, препятствия и проблемы в его развитии. Раскрывается история развития и функционирования молодежных движений и организаций на Херсонщине, начиная с момента их появления на землях Херсонской области и до сегодняшних дней, предлагается периодизация развития и функционирования молодежных движений и организаций в области, дополненная автором новыми современными этапами.

Исследуются и выделяются основные виды и направления в деятельности современных херсонских движений и организаций, предложена и обоснована типология молодежных движений и организаций в соответствии с такими критериями: по использованию возможностей «новых полей» в деятельности молодежных организаций, по целям использования возможностей «новых полей», по направлениям деятельности, по политической включенности, по отношению к власти, по наличию реальной деятельности, по пространству функционирования, по мотивам участия, по стилю руководства.

Для получения результатов эмпирического исследования в диссертационной работе были использованы такие методы: полуформализованное интервьюирование лидеров молодежных организаций (с целью изучения ведущих направлений деятельности молодежных организаций, выявления имеющихся норм регулирования их деятельности, анализа появления новых полей в деятельности молодежных объединений, выявление изменений в уставных документах, изучение имеющихся формальных и неформальных норм и правил организаций; исследования мнения руководителей молодежных организаций об участии молодежи в молодежных движениях, наличие и возможность решения проблем организаций) и анкетный опрос молодежи города Херсона и области (с целью исследования отношения молодежи к функционированию молодежных движений и организаций, членства и участия в них, осведомленности молодых людей относительно направлений деятельности и услуг, которые предоставляют молодежные движения и организации).

С помощью проведенного исследования, выявлены причины низкого уровня участия молодежи в деятельности молодежных организаций, в частности противоречия между представлениями самой молодежи о своей пассивности и ее оценки лидерами молодежных организаций.

Проведенное социологическое исследование позволило проанализировать современное состояние молодежных организаций Херсонщины, их деятельность, выявить перспективы их дальнейшего развития в условиях локальной территориальной общности; позволило выделить основные локальные проблемы херсонского молодежного движения; позволило предложить общие перспективные пути решения проблем развития и функционирования молодежного движения в Херсонском регионе.

Ключевые слова: общественное движение, молодежное движение, молодежная организация, молодежные объединения, функции молодежных организаций, проблемы молодежных организаций, территориальная община, территориальная общность.

THE SUMMARY

Cherkashina T.A. Functioning of youth movements and the organizations in the conditions of a territorial community of modern Ukrainian society (the example of the Kherson region). – On the rights of manuscript.

Dissertation for obtaining academic degree of Candidate of Sociological Sciences in the speciality 22.00.04 – Special and Branch Sociologies. – V.N.Karazin Kharkiv National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2015.

The work is devoted to a problem of development and functioning of youth movements and the organizations in the conditions of a territorial local community of the Ukrainian society, namely in the conditions of the Kherson territorial community.

In the work the theoretical approaches to studying of social movements are analyzed, the main lines and characteristics of modern social movements, features of youth movements and the youth organizations both in Ukraine as a whole, and in the Kherson area in particular, are investigated.

The theoretical bases of research of a definition "a territorial community" are analyzed, the features of development of the Kherson territorial community are investigated, the history of formation and development of youth movements and the organizations in Kherson region is studied, the main types and the directions in activity of the youth organizations of the Kherson area are allocated.

Sociological research which included the semi-structured interviewing of leaders of the youth organizations (for the purpose of studying of priority activities of the youth organizations, allocation of existing norms of regulation of their activity, the analysis of emergence of new fields in activity of youth associations, studying of changes in authorized documents, studying of existing formal and informal norms and rules of the organizations, opinions of experts concerning participation of youth in youth movement, existence and possibility of the solution of problems of the organization) and survey of youth of Kherson and area (with an objective of studying the relation of youth to functioning of youth movements and the organizations, membership and participation in them, informativeness of young people concerning activities and services which youth movements and organizations provide) is conducted.

Key words: social movement, youth movement, youth organizations, youth associations, functions of the youth organizations, problems of youth organizations, territorial community, territorial sodality.

Відповідальний за випуск
кандидат соціологічних наук, доцент Дублікаш Т. М.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 0.9. Тир. 100 прим. Зам. 342-15.
Підписано до друку 02.06.15. Папір офсетний.

Надруковано з макету замовника у ФОП Бровін О.В.
61022, м. Харків, вул. Трінклера, 2, корп.1, к.19. Т. (057) 758-01-08, (066) 822-71-30
Свідоцтво про внесення суб'єкта до Державного реєстру
видавців та виготовників видавничої продукції серія ДК 3587 від 23.09.09 р.